

Moderna fizika, kršćanstvo i istočnjački misticizam

Krešimir CEROVAC

Najplodniji razvoj postoji uvijek ondje gdje se dva različita tipa mišljenja nađu zajedno.¹

Werner Heisenberg

Sažetak

Danas postoji vrlo jasno izražena veza i suglasje između vjere i znanosti. U okviru cjelokupne znanosti ključnu i najreprezentativniju ulogu ima fizika koja uspješno napreduje kako u istraživanju svemira, tako i mikro svijeta u atomu. Mnogi su znanstvenici — fizičari obuzeti istočnjačkim misticizmom i pronalaze određene usporedbe između spoznaja moderne fizike i istočnjačkog misticizma i filozofije. Smatraju da se europski i zapadni, te dalekoistočni mentalitet nadopunjuju i da se tako pospješuje stvaranje jedne nove vizije svijeta znanosti. Razlog je ovakvom pristupu i činjenica da neke nove sveobuhvatne teorije u fizici počinju sve više nalikovati metafizičkom sustavu iz 19. stoljeća. Pri ocjenjivanju takvih pristupa potrebno je imati na umu da »se kršćanstvo ne rada iz procesa razmišljanja i potrebe za tumačenjem, nego iz povijesne situacije u kojoj se na povijestan način javlja nova sila u čovjeku koja oslobađa i mijenja sudbine«. Stoga se, primjerice, istraživanje usporednica moderna fizika — istočnjački misticizam ne suprotstavlja općim kršćanskim pogledima, jer su to dvije različite razine. U svezi s tim u radu se daje i osvrt na knjigu »Tao fizike« Fritjofa Capre, te na rad »Razgovor s F. Caprom« autora A. Perkovića objavljenog u OŽ 5/1994.

Svojim zanimljivim radom »Razgovor s F. Caprom«, objavljenim krajem 1994. u OŽ,² autor Ante Perković upozoruje na neka pitanja u svezi sa znanosti, pa između ostalog i na jednu zanimljivu pojavu: mnogim su znanstvenicima fizičarima filozofsko–religiozne ideje s Istoka, kasidizam, zen, joga i slično postali živi i bliski pojmovi, iako oni iz svega toga, uglavnom, ipak nisu spoznavali nikakve korisne životne istine.

U okviru cjelokupne znanosti fizika danas ima u određenom smislu ključnu ulogu. Ona je u novom vijeku postala donekle uzor za znanost uopće. Takvom poimanju fizike posebno su pridonijele teorija relativno-

1 Ante Kresina, *Čovjek s onu stranu stvari*, KS, Zagreb, 1989., str. 174.

2 U *Obnovljenom životu*, broj 5 (1994), str. 511–529., Ante Perković daje pod navedenim naslovom prikaz i komentar knjige Fritjofa Capre, *Tao fizike — istraživanje paralela između suvremene fizike i istočnjačkog misticizma*. Čitatelja se najprije upućuje na taj rad.

sti³ i kvantna mehanika⁴ čiju je tešku razumljivost često isticao danski fizičar, nobelovac Niels Bohr, inače i sâm jedan od njezinih utemeljitelja (model atoma i pojam takozvane komplementarnosti!).⁵ Činjenica je da neke pojmove kvantne fizike, prve teorije koja je u fizici stvarno prekinula s prošlošću, mnogima nije bilo lako prihvatiti, pa čak ni nakon što je dovršena njihova matematička formulacija. Njihov učinak na imaginaciju fizičara bio je često šokantan, pa stoga i danas, sedamdesetak godina nakon što je potpuno formulirana, mnogi još uvijek imaju poteškoća sučeljavajući se s osnovnim predodžbama kvantne fizike: s njezinom nemogućnošću predodređivanja (indeterminizmom)⁶ i nepostojanjem fizikalne uzročnosti, s njezinom poznatom dualnošću val/čestica, s njezinom »mačkom koja je istodobno živa i mrtva« prema čuvenom Schrödingerovom paradoksu.⁷

- 3 Teorija razvijena s početka ovog stoljeća, zahvaljujući posebice Albertu Einsteinu. U teoriji relativnosti prostor i vrijeme opisani su na jedinstven način. Prostor i vrijeme ne mogu se više zamisliti kao nešto nezavisno od događaja u njima. Razlikuju se specijalna i opća teorija relativnosti. Opća teorija uključuje i gravitacijsko djelovanje.
- 4 Kvantna mehanika (fizika) vrijedi za gibanje sićušnih čestica u svijetu atoma, na primjer, za gibanje elektrona u atomu. U kvantnu fiziku ugrađeno je i to da materija na razini atoma pokazuje i čestična i valna svojstva.
- 5 Poznate su njegove riječi: »Kome se ne zamuti u glavi kad prvi put čuje o kvantu djelovanja, taj uopće nije razumio o čemu je riječ!« (citat iz djela Carl Friedrich von Weitsäcker, *Jedinstvo prirode*, Veselin Masleša, Sarajevo, 1972., str. 173.).
- 6 Klasični determinizam, čije je temelje dao Newton, oslanja se u fizici na postojanje jednadžbi na osnovi kojih se mogu odrediti sva buduća i prošla stanja, ako je određeno početno stanje. Kvantna fizika, međutim, ruši dva osnovna stupa stare znanosti: uzročnost i određenost, odnosno shvaćanje da se stvari događaju jer se moraju dogoditi. Služeći se pojmovima statistike i vjerojatnosti ona napušta poimanje da priroda predstavlja neumoljiv niz uzroka i posljedica. Moguće je samo kazati: vjerojatnost da se to i to dogodi jest tolika i tolika. Determinizam je posebno »ugrozio« Werner Heisenberg formulirajući poznati princip neodređenosti: da bi se predvidio budući položaj i brzina neke čestice, mora se moći točno izmjeriti njezin sadašnji položaj i brzina. Ali, što se preciznije mjeri položaj te čestice, to se istodobno može manje precizno izmjeriti njezina brzina i obratno. Dakle nije moguće precizno i istodobno mjeriti oboje, položaj i gibanje, na primjer, elektrona.
- 7 E. Schrödinger je također jedan od pionira kvantne teorije. Godine 1926. objelodanio je rad u kojemu je opisao ponašanje atoma s pomoću odgovarajuće jednadžbe čije je rješenje takozvana valna funkcija. Budući da u Schrödingerov izraz nije ušla i vjerojatnost, njegov rad su vrlo pohvalno ocijenili A. Einstein i M. Planck. Poznato je da ni Einstein nije prihvatio kvantnu teoriju, odnosno nije se mogao pomiriti s indeterminizmom (»Bog se ne kocka!«). Činilo se je da je Schrödinger ponovo uspostavio deterministički jezik u kvantnoj teoriji. No, morao je na kraju priznati da valna teorija ne može objasniti fenomen čestica. Ipak, smatrao je i dalje da kvantna teorija, unatoč svom uspjehu, nije adekvatna stvarnosti. Tako je g. 1935. u jednom svom izvještaju ironizirao, s pomoću jednog zamišljenog eksperimenta, takozvano Kopenhagensko (tradicionalno) tumačenje kvantne fizike koje su ustanovili N. Bohr i W. Heisenberg: U jednom zatvorenom sanduku nalazi se mačka i posuda s otrovom, kojeg može pomoću određenog mehanizma osloboditi jedna a čestica ako se pojavi iz radioaktivnog izvora koji je također u tom sanduku. Vjerojatnost njezine pojave je 1/2. Nakon proteka određenog vremena poluraspada atoma postoji dakle vjerojatnost 1/2 da je mačka još

Svjetlo je i val i čestica, stvari mogu biti i ovdje i tamo, sada i tada. Razdvajanje subjekt/objekt zamijenjeno je s »promatračevim sudjelovanjem« — kvantni promatrač stoji unutar onog što promatra, a njegovi vlastiti ciljevi, svijest i namjere pomažu da se »stvari« realnost koju on promatra. U klasičnoj Newtonovoj fizici promatrač stoji izvan onog što promatra. Zato je povijest kvantne mehanike vrlo složena i puna je neočekivanih događaja. Problemi bi bili mnogo jednostavniji da kvantna mehanika nije uvela pod svoje okrilje i teoriju vjerojatnoće, te da je primjenljiva i za »obične stvari« a ne samo na atome, elektrone i molekule. Zbunjuje to što ona posebno naglašava stvaralačku važnost neodređenosti i nepredvidivosti. Prijelaz na novo razmišljanje značio je donekle znanstvenu revoluciju. Zbog svega toga, unatoč velikom praktičnom uspjehu, kvantna teorija toliko je suprotna ljudskoj intuiciji i predodžbama da se čak ni danas učenjaci međusobno ne slažu što da s njome čine. Stoga i ne začuđuje pojava da neki znanstvenici bivaju obuzeti istočnjačkim misticismom, kao što je to, na primjer, i sam F. Capra, ali i mnogi drugi poznati fizičari. Kvantna teorija međutim nije samo nespojiva sa slikom svijeta klasične fizike, već također i s pogledima klasične metafizike. Štoviše, danas se uočuje da se granice između fizike i metafizike pomalo brišu. Pitanja koja su u određenom razdoblju smatrana isključivo metafizičkim ulaze sad u rasprave o porijeklu svemira i fizičari sve više govore o antropičnim načelima, koja se gdjekad čine više filozofska nego prirodnoznastvena. U međuvremenu neke nove sveobuhvatne teorije u fizici počinju nalkovati metafizičkom sustavu filozofa iz 19. stoljeća. Moderna fizika stvara pomalo sve apstraktniju sliku prirode što dublje prodire u njezine sfere i sve više uvodi nekonkretne pojmove (nagađanje, metafore, paradokse i slično). Fizika se u nekim područjima pomalo udaljuje od svoje eksperimentalne osnove. Teorija kvarkova,⁸ a još više teorija takozvanih superstruna⁹ uzrokuju takve situacije. Veliki problem postaju granice mo-

živa i 1/2 da je mrtva. Schrödinger je ironizirao kvantnu teoriju tako da je kazao da je u sanduku nakon tog određenog vremena poluživa i polumrtva mačka. No, tu ipak nema mjesta paradoksu. Vjerojatnost 1/2 za alternative (ovdje: živ — mrtav) znači da obje nesuglasne mogućnosti vrijede u isti trenutak.

- 8 Spoznaja o strukturi materije prošla je posljednjih stotinu godina kroz četiri faze: Prva faza bila je karakterizirana spoznajom činjenice da se materijalni svijet sastoji od (nedjeljivih) atoma. Nakon toga pronađeno je da atomi imaju jezgru, koja sadrži gotovo svu masu atoma, te da je jezgra okružena oblakom elektrona. U sljedećem razdoblju dolazi do spoznaje da je i jezgra tvorevina sa strukturom koju izgrađuju protoni i neutroni. Na kraju je ustanovljeno da su protoni i neutroni načinjeni od takozvanih kvarkova. Izolirani kvarkovi nisu dosad uočeni i postoje određeni teoretski razlozi da se vjeruje da, iako su na neki način realni, kvarkovi nikad i ne mogu biti opaženi kao izolirane čestice.
- 9 Ne tako davno razvijena je iznimna teorija nazvana teorijom superstruna. U toj teoriji osnovni elementi prirode nisu čestice ili valovi. Mnogi teoretičari vjeruju da bi se sve poznate čestice mogle sastojati od mali struna vibrirajućih petlji u, na primjer, desetdi-

gučnosti izvođenja eksperimenata u fizici. Naime, dolaze do izražaja praktična ograničenja u gradnji akceleratora, koji su nužni za eksperimente, glede njihove veličine (snage). Stoga će pokušaj sve dubljeg i dubljega prodiranja u materiju putem eksperimenata uporabom snažnih akceleratora doći do neprelaznog zida, i tada će samo čista teorija moći napredovati do daljih spoznaja.

Ne smije se smetnuti s uma da je najvažnija motivacija ljudi koji se bave znanošću ipak traganje za istinom, te teoretski izazov, a to je, čini se, posebno naglašeno kod znanstvenika u fizici. Stoga ne bi trebalo unaprijed s nerazumijevanjem gledati njihove »izlete« u istočnjačku mistiku, bez obzira na to što to neki čine možda samo zbog svojeg gnostičkog svjetonazora.¹⁰ U prevladavanju racionalizma nema ništa lošeg, pa tako, na primjer, Luis Alonso Schökel dobro uočuje da ono »ide u korak sa snažnim pokretom naše zapadne kulture, koja sada ne samo da nije ponovo otvorena za čudnovato, tajanstveno, nadnaravno, podsvjesno, itd., nego ona to i traži«.¹¹ Poneki od fizičara međutim još i danas tvrde kako je Katolička crkva bila tijekom povijesti neprijatelj moderne znanosti. No, činjenica je da su čak i u 17. stoljeću, kada se zbio nes(p)retni slučaj Galileo, pa sve do danas, katolička sveučilišta uvijek bila dom za modernu fiziku.

Eventualno pronalaženje usporednica između moderne fizike i istočnjačkog misticizma u načelu ne predstavlja nekakav napadaj na kršćanstvo ili njegovo ugrožavanje i nije stoga antireligiozni čin sam po sebi. Štoviše, naš europski mentalitet i dalekoistočni mentalitet mogli bi se upotpuniti u novoj viziji svijeta.¹² To, međutim, ne znači da zato Caprina knjiga sama po sebi ne zaslužuje kritički osvrt. »Kršćanstvo se ne rađa iz procesa razmišljanja i potrebe za tumačenjem, nego iz povijesne situacije u kojoj se na povijestan način javlja nova sila u čovjeku koja oslobađa i mijenja sudbine.«¹³ Ono nije dakle ni ideologija ni filozofija. Jednostavno objašnjenje, a koliko li je samo energije potrošeno nepotrebno u povijesti čovječanstva zbog obrane vjere i koliko je brzopleto dato protivnicima vjere argumenata da je mogu napadati. Religija Utjelovljenja je religija Otkupljenja svijeta Kristovom žrtvom u kojoj je sadržana pobjeda nad

menzionalnom (!) prostoru poznatom kao superstrune. Svaka struna može vibrirati na mnogo načina i može biti otvorena ili zatvorena. Neki smatraju da je to znanost 21. stoljeća, te da je »prerano« otkrivena.

10 Poznato je međutim da su mnogi poznati fizičari bili vrlo religiozni. Jedan od lijepih primjera je Max Planck (vidjeti: Ante Kusić, »Max Planck — fizičar i vjernik«, *Crkva u svijetu*, 4 (1992), str. 239–247). I Albert Einstein je vjerovao u postojanje Boga, no zastupao je »kozmičku religiju« i nije prihvaćao ni kršćansko ni židovsko poimanje Boga.

11 Luis Alonso Schökel, *Današnji čovjek pred Biblijom*, KS, Zagreb, 1987., str. 20.

12 Kao pod 1, str. 174.

13 Vjekoslav Bajsić, *Na rubovima Crkve i civilizacije*, KS, Zagreb, 1972., str. 178.

zlom.¹⁴ Kršćanstvo se temelji na Utjelovljenju Riječi, odnosno na povijesnoj činjenici pojave Isusa Krista. »Tu nije samo čovjek koji traži Boga, nego Bog dolazi osobno da o sebi govori čovjeku i pokazuje mu put na kojem ga je moguće dostići.«¹⁵

Isus Krist je nositelj Božje objave, a ujedno i vrhunac te Objave. On naviješta evoluciju čovječanstva i svemira kao suradnju Boga i čovjeka, kao teandričku sinergiju.¹⁶ S druge pak strane, religije koje se zasnivaju na mitu slične su u biti filozofiji, jer u prvom redu pokušavaju nešto tumačiti, iako ne uvijek baš i racionalno. No, ne može se olako zaniijekati činjenica da tradicionalna kineska filozofija, na primjer, ne pokušava, i za kršćane na prihvatljiv način, dokazati jedinstvo čovjeka i svemira, odnosno da pozornost ne zaslužuje činjenica da ona »predstavlja svjetonazor, način poimanja odnosa između čovjeka i svemira, recept za održavanje kozmičkog reda«,¹⁷ te da je u nekim područjima znanosti ušla u veću dubinu od kršćanstva glede tumačenja prirodnih pojava. Biblija uostalom jamačno nije opterećena problemima kvantne mehanike, jer joj to i nije zadaća. Ona ima samo jednu zadaću: da objavi religiju ostajanja u unutarnjoj dubini Boga i sudjelovanja u samom njegovom životu.¹⁸ Biblijsko izvješće ne daje iscrpnu i potpunu prirodnoznanstvenu obavijest o nastanku svijeta, odnosno kako i kada je stvoren, ali ipak vrlo jasno daje jedno važno vjersko i kozmološko svjedočanstvo: u početku svijeta je Bog, Osnivač, Začetnik i Svrhodavac svijeta i svega života. Ništa nam više i nije potrebno! Bog je dakle *ex nihilo* stvorio svijet, ne upotrijebivši pre–egzistencijalnu tvar, jednostavno ga je stvorio riječju »neka bude« i prirodni procesi su pokrenuti njegovom božanskom odlukom. Kršćanska vjera jasno naučava da svijet nije vječan u prošlosti, odnosno da se idući unatrag dolazi do trenutka prije kojeg je postojao samo Bog, vječan i bez vremena. Svemir ne postoji oduvijek, kako je to mislio Aristotel. Sveto se pismo dakle ipak ne bavi samo ljudskom egzistencijom već i kozmosom, odnosno kozmologijom, no, sigurno ne izravno sa svim problemima prirode i materije onako kako to čine istočnjačke religije (filozofije). Ovdje je vrijedno spomenuti mišljenje Thomasa Mertona, glasovitoga katoličkog kontemplativca: »Zen se s kršćanstvom ne kosi, jer ne stoji s njim na istoj razini... (zen) nije vijest Očeva koji je na svijet poslao Sina, nego je svijest o ontološkom temelju našeg vlastitog bića...«.¹⁹

14 Usp. Ivan Pavao II., *Nadolaskom trećeg tisućljeća — apostolsko pismo o pripremi jubileja godine 2000.*, KS, Zagreb, 1994., str. 13.

15 Kao pod 14, str. 14.

16 Usp. Josip Weissgerber, *Osnovni zakon svemira*, FTI DI, Zagreb, 1972., str. 18.

17 Anne Cheng, »Što je kineska filozofija?«, *Filozofska istraživanja* 29, 1989., Zagreb, str. 382.

18 Usp. kao pod 14, str. 14.

19 Patrick Hart, *Thomas Merton — monah*, Provincijalat franjevaca–trećoredaca, Biblioteka »Svjetla točka«, Zagreb, 1979., str. 131.

Nešto je posebno u svezi sa zapadnom znanostju. Činjenice, teorije i praksu najprije su sistematizirali Grci, revitalizirala ih je renesansa, a zatim revolucionizirala »Nova znanost« 16. i 17. stoljeća. U daljem razdoblju vlast nad znanostju preuzima zapadna kultura. Postavlja se pitanje: Što je to učinilo zapadnu znanost tako uspješnom? Prije svega zapadna je znanost bila podijeljena na mnoge discipline i to je bilo učinkovito. No, zahvaljujući Grcima ta znanost je istodobno bila i jedinstvena. Skupivši sve spoznaje od svojih prethodnika grčki su mislioci uočili da im je prvenstvena zadaća sve to dovesti u red. Jedna od najvećih snaga znanstvene tradicije, oporučno ostavljene od Grka, jest to da su uvijek postojala jasna načela za hvatanje u koštac sa znanostju. Od Grka, pa dalje, zapadna je znanost uklonila pretjerani misticizam iz svog okrilja. Bivajući javno tijelo činjenica i teorija, oduvijek je bila otvorena za poboljšanja i napredak. Bavljenje pojedinačnim, ali i njezino integriranje unutar univerzalnog, također je ključ vitalnosti zapadne znanosti. Zapadna je znanost dakle bila kadra kritički razmotriti stare teorije, postaviti neke istine i promatrati prirodu kroz nove naočale. Istočna znanost, koja je u mnogim pogledima bila dotad naprednija od zapadne, počinje u srednjem vijeku nazadovati jer se više bavila enciklopedijskim ciljem sastavljanja i sređivanja onog što je poznato, a manje se upuštala u pustolovinu istraživanja novoga i nepoznatoga. Primjerice, kineska znanost nikad nije postala individualistička i stoga se u njoj nije nikada pojavio jedan Galileo Galilei.

A sad samo nekoliko riječi o fizičaru Capri²⁰ i njegovu djelu jer je to opširno već prikazao Perković u svom radu. Fritjof Capra je doktor fizike s poznatog sveučilišta u Berkleyu. Jedan je od vodećih osoba u SAD u radikalnom pokretu za zaštitu okoliša, te zagovornik deindustrijalizacije i regulacije prirasta stanovništva a zagovara i »slične ekofašističke napade na čovječanstvo«, kako to, u sebi svojstvenom stilu, naravno pretjerujući, tvrdi kontroverzni Lindon la Rouche. »Tao fizike« je Capra izdao 1975. i do 1990. ta je knjiga prevedena na petnaestak jezika,²¹ te tiskana u više od milijun primjeraka. Dakle, postala je zaista pravi »bestseller«. Capra već u uvodu svoje knjige, u kojoj, kako je već rečeno, uspoređuje rezultate kvantne mehanike s učenjem istočnog misticizma, otvoreno priznaje da mu je korištenje droge (!) (»biljke moći«) »pokazalo kako je um u stanju da slobodno protiče; kako duhovni uvidi dolaze sami od sebe, bez ikakvog napora, izvirući iz dubina svijesti...«.²² Kvantnu mehaniku posebno uspoređuje s taoizmom i budizmom. Zanimljivo je međutim da u svojoj knjizi

20 Zanimljivo je da u svojoj knjizi *Čovjek s onu stranu tvari* Ante Kresina, teolog i bibličar, dosta često citira Capru, no, ni u jednom slučaju ga ne izvrgava kritici. Štoviše Kresina knjigu *Tao fizike* ne doživljava kao nešto što bi trebalo negativno ocijeniti.

21 Knjiga je prevedena i tiskana g. 1989. na srpskom jeziku u izdanju Opus — Beograd.

22 Str. 12 u »Tao fizike«.

u bitnim trenucima prešućuje konfucijanizam,²³ koji mu očito smeta u mnogim postavkama. Pod velikim je utjecajem Nielsa Bohra i često ga spominje u knjizi. I Niels Bohr je također bio obuzet istočnjačkim mističizmom.²⁴ Capra zapravo svojom knjigom optužuje Zapad, općenito, ali i konfucijanizam na Istoku, da su odveć racionalni i znanstveni, odnosno da su odveć »jang« na račun »jina« (?).

Perković ima pravo kad naglašava da mnoge Caprine tvrdnje zaslužuju »najkritičniji osvrt«, jer knjiga sadrži zaista mnogo »nategnutih« stavova i tvrdnji. No, bez obzira na sve ono što u knjizi piše ona ne bi trebala odveć uzbuđivati katoličke vjernike. Pronašao Capra ili ne pronašao usporednice između suvremene fizike i shvaćanja istočnih mističara, time se ne suprostavlja kršćanskoj vjeri. To što znanost pronalazi sve veći broj prirodnih događaja, ili tumačenja, koja »funkcioniraju bez Boga« uopće ne znači da Bog vjere time biva polako »ubijan centimetar po centimetar«. ²⁵ Dakle, uopće ne bi trebala zabrinjavati činjenica da su svijet, i pojave u njemu, sve više rastumačivi iz prirodnih uzroka. Nevjerojatno kako su ljudi, odnosno kršćanski apologete, već stoljećima nepotrebno opsjednuti strahom koji je najbolje oslikao De Lubac riječima: »Svaki put kad čovječanstvo napušta neki sustav mišljenja čini mu se da će Boga izgubiti!« U prvi trenutak može i doći do pojave jačeg ateizma. No, ako znanost i jest uzrok vjerskih poteškoća, vrlo brzo se stvari »slegnu« i ona opet postaje put koji ponovo vodi k Bogu. Napredak znanstvene misli ne potiskuje religiju.

Čini se da i Perković svojim vrijednim radom pomalo želi biti apologet. Prirodni zakon samo izražava stalnost fenomena, ali ga ne opravdava. Biti stvoren znači samo nemati opravdanje vlastite egzistencije u samom sebi.²⁶ Dokaze za Božju egzistenciju kršćanski apologete ne trebaju tražiti na polju prirodnih znanosti. Isto tako se prirodoslovca nikada ne može služiti Bogom za tumačenje prirodnih pojava. Bog je temelj prirode, a nikada njezin dio.²⁷ Prema tomu, znanstvena se načela ne mogu istodob-

23 U dijelu knjige u kojem opisuje kinesku misao (str. 119–147.) samo uvodno spominje konfucijanizam, a vrlo detaljno obrazlaže taoizam i zen. Konfucijanizam doduše, za razliku od taoizma, nije religija već tradicionalni pogled u svezi sa životom i načinom ponašanja. Mnogi u javnom životu djeluju po načelima konfucijanizma, a u privatnom životu su taoisti ili budisti. Zanimljivo je, na primjer, pripomenuti da je na Tajvanu danas taoizam vodeća religija i da ima značajnu ulogu u gospodarskom životu te zemlje.

24 Nielsa Bohra je g. 1947. danski kralj odlikovao Redom slona. Za tu prigodu dao je sašiti kaput na čijem je reveru bio poznati simbol jina i janga, a iznad njega dao je upisati »Contraria sunt complementa«. Taj simbol odabrao je zatim i za svoj grb! (*Tao fizike*, str. 187).

25 Ante Kusić, »Misaono temeljenje spoznaje Boga — danas«, *Filozofija u susret teologiji*, FTI DI, Zagreb, 1989., str. 111.

26 Usp. kao pod 13, str. 145.

27 Usp. kao pod 13, str. 146.

no koristiti ni da bi se pobijalo postojanje Boga. Doduše, poneki znanstvenici obuzeti pravilom o uzroku i učinku, koje vlada u znanosti, isključuju božanski zahvat u zbivanju svijeta. Nisu to uvijek zlonamjerne izmišljotine protivnika Boga i Crkve. Ali neki su stavovi katkad vrlo kategorični i monstruozi kao, na primjer, onaj fizičara Hanbury Browna: »Što se znanosti tiče (!) cijela priča oko uskrsnuća tijela Isusova trebala bi jedanput zauvijek biti napuštena i ostavljena tamo gdje joj je i mjesto — u prekrasnim srednjovjekovnim vitražima na prozorima u Faifordu i Chartresu, koji prikazuju Posljednji sud.«²⁸

Početni i osnovni korak svakog vjerskog života je u prvom redu osobno iskustvo. Ono čovjeku dolazi ne samo propovijedanjem, nego i čitanjem i razmišljanjem. Sve ostalo, što pruža znanost, samo je pomoć i nadogradnja da se to iskustvo lakše i snažnije doživi. Bog nije izvan našega domašaja; on se dokazom svoje moći i ljubavi u Kristovoj osobi daje svakome tko ga hoće primiti.²⁹

28 Hanbury Brown, »Religijska dimenzija znanosti«, *Treći program hrvatskoga radija*, 28 (1990), str. 47. (Autoru nije poznato je li u hrvatskim teološkim časopisima izvršena analiza ovog rada. Ako nije, trebalo bi to napraviti.)

29 Usp. Ivan Fuček, *Kršćanstvo bez vjere*, FTI DI, Zagreb, 1971.

MODERN PHYSICS, CHRISTIANITY, AND ORIENTAL MYSTICISM

Krešimir CEROVAC

Summary

Clearly defined bonds and concordances exist today between religion and science. Within the framework of science a key role and a most representative place belongs to physics and its great progress in research of the universe to the micro-world of the atom. Many scientists–physicists are obsessed with oriental mysticism and see certain parallels between the concepts of modern physics and philosophy of the Far East. They consider European, that is western, and far eastern mentalities as complementary, thus allowing a new vision of the realm of science to emerge. The grounds of this approach lie also in the fact that certain new universal physical theories are increasingly resembling the metaphysical system of 19th century. In considering such viewpoints it should be borne in mind that »Christianity does not arise from a process of thought and the need for explication, but out of a historical way, liberating and changing fates«. Therefore, for example, investigation of the parallel »modern physics – oriental mysticism« is not in contradiction to general Christian views because here we are dealing with two different levels. In this connection the article also offers a review of the book »Tao Physics« by Fritjof Capra and of the article »Conversation with F. Capra« by A. Perković (OŽ 5/1994).

